

Stomatologija u Hrvatskoj

1900 – 1985

Vladimir Lapter, Vjekoslav Jerolimov

Zavod za ortodonciju i Zavod za mobilnu protetiku, Stomatološki fakultet Zagreb

Primljeno 10. 12. 1984.

Sažetak

Obljetnica Kongresa liječnika održanog na oslobođenom teritoriju naše zemlje za vrijeme drugog svjetskog rata povodom je ovog napisa. Pregled u kome se analizira razvoj i djelatnost stomatološke službe koncipiran je u tri razdoblja: prvo od 1900–1941, drugo od 1941–1945 i treće od 1945–1985 u kojem se posebno rasčlanjuje uloga Stomatološkog fakulteta u Zagrebu, čiji se utjecaj u odgoju zdravstvenih i znanstvenih kadrova može identificirati s razvojem stomatološke struke u našoj Republici.

Obilježavajući 40-tu obljetnicu Prvog Kongresa Liječnika NOF Hrvatske, održanog na teritoriju Gline, Topuskog i Slunja, od 24 do 27 veljače 1944 godine, namjera nam je da prikazemo ulogu Stomatološkog fakulteta u Zagrebu u razvoju i afirmaciji ovog specifičnog područja iz oblasti medicine. Osvrt smo koncipirali u tri razdoblja koja obuhvaćaju vremenski raspon od 1900 do 1985 godine.

HISTORIJSKI OSVRT (1899–1941)

Do početka 19. stoljeća, zubarske usluge u našim prostorima, kao i u ostalim dijelovima Evrope, obavljali su kirurzi-brijači. Posao koji se je sastojao u vađenju zubi ili stišavanju zubobolje različitim tinkturama, vršio se je pretežno u gradovima. Kasnije, svakim desetljećem raste broj školovanih zubara različitih profila, među njima i liječnika opće prakse koji su svoj rad usmjeravali na područje stomatologije. Tako u arhivi Zbora liječnika, u registru članstva iz 1899. godine nalazimo i sedam liječnika-stomatologa. Služba tada još nije bila institucionalizirana, nisu postojale posebne stomatološke ustanove, već je rad bio individualan. Javna zubozdrav-

stvena djelatnost povjerena je izabranom gradskom zubaru, koji je morao »...svaki dan opredieliti dva sata za besplatno vidanje i trganje zubah gradskim siromakom.«

Da bi se organizirali i proširili svoju djelatnost, prvenstveno na području preventive, hrvatski liječnici zubari su 1903. osnovali svoju »Udrugu«, koja je tom prilikom proklamirala svoje ciljeve. Oni se svode na zdravstveno prosvjećivanje predavanjima i publikacijama, proizvodnju i kontrolu preparata za njegovanje zubi i higijenu usta, te na besplatno liječenje zubi školske djece i siromašnih slojeva pučanstva. Članom zadruga mogao je postati samo zakonom priznati doktor sveukupnog liječništva, koji na području Hrvatske, Slavonije, Istre, Bosne i Hercegovine vrši praksu liječnika-zubara.

U pogledu školovanja onih koji su se u opisivanom povjesnom segmentu bavili zubarstvom, treba razlikovati dva osnovna smjera.

Jedni su bili medicinski izobraženi, drugi su naukovali slično kao za svaki drugi obrt. Bilo je to prema tome razdoblje, koje je potrajalo nekoliko decenija, u kome se je pacijentu pristupalo na dva različita načina: medicinski i zanatski.

Pošto sve do osnivanja Medicinskog fakulteta u Zagrebu (1918.) kod nas nije postojala visokoškolska institucija za liječničko zvanje, oni su ga sticali u inozemstvu i to oni iz zapadnih krajeva SHS pretežno u Gracu, Beču, Pragu i Berlinu, a iz istočnih krajeva uglavnom u Parizu. Nakon otvaranja Medicinskog fakulteta u nas, budući liječnici, od kojih su se neki kasnije, djelomično ili u potpunosti orijentirali na stomatološku domenu, imali su prilike medicinu studirati u našoj zemlji.

Četiri godine nakon osnutka Medicinskog fakulteta, 1922. godine, započela je radom i katedra za stomatologiju, koju je osnovao i vodio dr E. Radošević, kasniji habilitirani docent i autor monografije »Fiziologija i patologija zuba«. Od tih početaka je prošao decenij, da bi se 1933. g., u sklopu ORL klinike, otvorio stomatološki ambulatorij, zametak kasnije stomatološke klinike, koja je u tom razdoblju bila prethodnik razvoja stomatološkog studija. Godine 1939. stomatološka klinika seli u novu zgradu i djeluje u dva smjera: kliničkom i zubno-liječničkom. Glavno područje rada bili su hospitalizirani pacijenti, pretežno kirurška kazuistika područja čeljusti i lica, a manjim dijelom domena oralne patologije. Zubno-liječnički odjel bio je orijentiran u tri smjera: područje dentalne patologije (kurativa, počeci preventive i istraživanje etiologije i patogeneze karijesa), područje protetike (fiksni i mobilni nadomjesci, kirurška protetika, izučavanje odnosa dentalnih materijala u kontaktu s biološkim medijem živih tkiva) i područje ortodoncije (zdravstvene usluge i praćenje razvoja korektivnih naprava, istraživanje etiologije anomalija i odgovore parodonta na primjene sile). Klinika, prva takve vrste u našoj zemlji, odigrala je i edukativnu ulogu za potencijalne liječnike-stomatologe.

Do takve razvojne faze stomatološke klinike, liječnici koji su se htjeli posvetiti zubno-zdravstvenoj djelatnosti, proveli bi prema svom nahodanju dio vremena, koji nije bio zakonski definiran, u trajanju od nekoliko mjeseci do godine dana, na vanjskim učilištima, pretežno na onima na kojima su studirali medicinu, a gdje su se u međuvremenu formirali zubarski instituti. Nakon toga dobivali bi od zdravstvenih vlasti u zemlji odobrenje da samostalno obavljaju zubno-liječničku praksu. Oni ambiciozniji su i dalje imali kontakte sa svojim bivšim učilištima i u toku povremenih kraćih boravaka nadopunjavali svoje znanje. Kasnije su tu ulogu preuzele stomatološke klinike u zemlji, na kojima se je mogla obavljati i specijalizacija u trajanju od 18 mjeseci, sa završnim ispitom. U nekim zemljama, poput Njemačke i Švicarske, postojao je za odontološko usmjerenje poseban studij u trajanju od 4 godine, pretežno orijentiran na buduću struku. Diplomirani studenti dobivali su titulu dr. med. dent.

Iz opisanog proizlazi da su liječnici, koji su se bavili zubno-liječničkom djelatnošću, bili različito izobražavani. Uz njih su obavljali tu vrstu zdravstvenih usluga i različiti profili zubara. Uz svaku zubno-liječničku ordinaciju bio je i zubotehnički laboratorij u kojem je radio jedan ili više zubnih tehničara koji su izrađivali protetske nadomjestke na zanatskoj osnovi. Iz dijela takvih zubnih tehničara osamostaljivali su se zubari, koji su također radili u ustima. Njihova edukacija bila je vrlo skromna i različita. Kao predznanje neki su imali samo završenu osnovnu školu, neki građansku školu ili četiri razreda gimnazije. Njihova izobrazba je u pravilu trajala tri godine, radili su uz zubnog tehničara kao praktikanti, učili obrt kao i svaki drugi da bi na isteku tog vremena pri gradskom poglavarstvu polagali ispit pred komisijom koja se je sastojala od gradskog fizika, liječnika i liječnika-stomatologa. Nakon određenih godina praktičnog rada neki od njih, prema vlastitom nahodanju i ambicijama, učili su od svog poslodavca-liječnika, prisustvujući njegovom radu u ordinaciji, te nakon nekog vremena, koje nije bilo definirano, zatražili dozvolu za obavljanje samostalne zubarske djelatnosti. Neki zubni tehničari su polazili školu za dentiste, koja je trajala godinu dana, u toku koje su dobili neka od najosnovnijih znanja pred komisijom čiji je sastav već spomenut i dobivali naziv zubara-dentiste. Ovi profili, heterogeni po svojoj izobrazbi, obavljali su gotovo cijelu zubarsku djelatnost osim što nisu smjeli propisivati recepte, obavljati kirurške zahvate (osim ekstrakcija) niti liječiti oralna oboljenja. I tu je vladalo šarenilo, postojao je rivalitet, pa nisu izostajali ni sudski sporovi.

RAZDOBLJE NOB (1941–1945.)

Razdoblje Drugog svjetskog rata zaustavilo je priliv svih profila u zubno-liječničkoj djelatnosti, koja se je u NOB-u odvijala pod specifičnim ratnim i organizacijskim uvjetima kao i ostala medicinska služba.

Prema navodima šefa saniteta Vrhovnog štaba NOV i POJ, dr. Nikoliša, početak stomatologije u NOB-u počinje krajem 1942. godine. Tada je referent 3. dalmatinskog odreda dr Latifić, specijalista za bolesti usta i zuba bio upućen u sanitetski odsjek Vrhovnog štaba radi formiranja zubne ambulante u Bosanskom Petrovcu. No prije nego što su ratni uslovi dozvolja-

vali formiranje većeg broja zubnojlečničkih pokretnih odnosno stacioniranih ekipa, liječnici-stomatolozi bili su korišteni da rade u svojstvu medicinara, što je bilo znatno potrebnije. Tokom novembra 1942. do kraja januara 1943. kao jedini liječnik partizanske bolnice u Petrovoj Gori radi legendarna dr Marija Šlezinger, specijalista za bolesti usta i zubi, koja glavni i odgovorni teret bolnice sa ranjenicima i bolesnicima preuzima na sebe dok sama ne oboljeva i umire. Nakon njene smrti zamjenjuje je dr Štajner, također specijalista za bolesti usta i zubi, koji je isto tako radio kao liječnik opće medicine.

Formiranjem partizanskih bolnica i prebacivanjem ranjenika na otoke u toku 1943 godine, pristupilo se je široj organizaciji zubnojlečničke službe u NOV. Prva zubna stanica na teritoriju Hrvatske osnovana je pri partizanskoj bolnici IV. operativne zone, na čelu s dr Grajkom, druga u Starigradu njem ovih otoka od Nijemaca, zubne ambulante su preformirane i njem ovih otoka od strane Nijemaca, zubne ambulante su preformirane i sele na otok Vis, gdje je u selu Pošpilju otvorena prva partizanska zubna klinika u sastavu štaba NOV i POJ u kojoj je radio: 1 specijalista za bolesti usta i zubi dr. Grajf, kao upravnik klinike, 3 dentista, 3 zubna tehničara i 3 zubne asistentice. Usluge su koristili borci NOV, saveznička vojska i stanovništvo otoka. Poslije oslobođenja Dalmacije ova je klinika rasformirana i otvorene su zubne ambulante u Splitu (3), Zadru, Šibeniku, Dubrovniku i Tivtu. Krajem 1944 godine dolazi do daljnje konsolidacije stomatološke službe na oslobođenom dijelu dalmatinskog područja, posebno u Splitu, u sklopu oblasti bolnice.

Na teritoriju Banije, Korduna i Like u jeseni 1943. i početkom 1944. stomatološki rad je također bolje organiziran. Zubne ambulante koje su imale najosnovniji pribor i materijal, vodili su dentisti, a zubni liječnici su bili u sastavu kirurških ekipa. Osim vojske liječeno je i civilno stanovništvo posebno na teritoriju Slavonije.

U takvim uslovima održan je liječnički Kongres na kojem je na probleme stomatologije ukazao dentista Pilinger. Konstatirao je da se bolesni zubi vade, a pošto se je u međuvremenu broj zubara povećao, smatra da bi više pažnje trebalo posvetiti liječenju zubi, njihovu nadomještanju i opskrbi prijeloma čeljusti. Predlaže da zubarske ekipe obavezno popune sanitet divizija u sklopu kirurških ekipa. Smatra da bi u zatišjima borbi zubari trebali obilaziti brigade, bataljone i čete. Zalaže se za centralni depo zubarskih materijala i da se osnuju laboratoriji za izradu zubnih nadomjestaka i izradu šinja za frakture čeljusti, da se organiziraju stacionirane zubarske ekipe za civilno stanovništvo i vojsku u pozadini. Zadnji referat Kongresa »O avitaminozama i sličnim bolestima« podnio je dr. Weiss te pri tome opisivao i kliničke slike stomatitisa, često popraćene krvarenjima i febrilnim stanjima. U diferencijalnoj dijagnozi spominje skorbut. Obavještava o dobrim rezultatima sa arsenobenzolskim preparatima (novofenarsan). U diskusiji sudjeluju dr. Policer i dr. Jelinek koji iznose svoja iskustva u liječenju tih oboljenja.

Kongres svjedoči da se je sanitetu u cjelini, pa i stomatološkoj službi pridavala pažnja, adekvatna mogućnostima i priritetu obrade pacijenata.

PORATNI RAZVOJ STOMATOLOGIJE (1945–1985.)

Nakon završetka rata i postepene konsolidacije zemlje dolazi i do promjene u izobražavanju različitih profila stručnjaka koji djeluju u zdravstvu.

U prvim godinama, zbog socijalizacije zdravstvene službe, bio je potreban znatno veći broj kadrova. Liječnici koji su se opredijelili za stomatološku domenu, specijalizirali su na stomatološkoj klinici, koja je promijenila naziv u Kliniku za bolesti usta, zubi i čeljusti. Specijalizacija je trajala tri godine, nakon čega se je polagao specijalistički ispit. Takvu vrstu specijalizacije završilo je desetak liječnika. Uporedo su i dalje radili zubari i dentisti, koji su morali obnoviti dozvole rada. 1946. je otvorena dentistička škola koja je trajala godinu dan, imala rang srednje škole. Godinu dana kasnije, 1947. otvorena je Viša stomatološka škola u Zagrebu. Polaznici su imali završenu srednju školu s maturom. Trajala je tri godine i upisale su je tri generacije. Općeobrazovne predmete predavali su kvalificirani nastavnici, 16 predkliničkih i kliničkih predmeta nastavnici Medicinskog fakulteta, a 6 stomatoloških predmeta istaknuti stomatolozi praktičari. Premda je Viša stomatološka škola u Zagrebu prestala radom, budući da je studij stomatologije (koji je 1948 godine započeo u sastavu Medicinskog fakulteta) trajao relativno dugo i prvih godina producirao mali broj kadrova, otvorene su postepeno 1960. godine škole istog ranga u Splitu, Rijeci i Osijeku, sa nastavnim planom i programom sličnim bivšoj zagrebačkoj. No kako je broj završenih stomatologa postajao veći, od 1967. godine ove škole više ne upisuju nove polaznike, a njihovi ambijenti, i sastav formiraju regionalne stomatološke klinike, koje usko surađuju sa tada već samostalnim Stomatološkim fakultetom. Razvojni put ove Sveučilišne ustanove može se indentificirati s razvojem stomatologije u poratnom razdoblju.

U djelovanju Stomatološkog fakulteta možemo razlikovati četiri temeljna razdoblja. Prvo razdoblje označuje početak fakultetske stomatološke nastave, znanstvene i zdravstvene djelatnosti, a datira od 1948 godine, kada je u sastavu Medicinskog fakulteta u Zagrebu osnovan Odontološki, kasnije Stomatološki odjel. Tada, uvođenjem opsežnijih stomatoloških sadržaja, zapravo započinje cjelovita dodiplomska nastava u edukaciji fakultetski obrazovanih kadrova te vrste u Hrvatskoj. Nastava je trajala 5 a nakon toga 6 godina. Koncipirana je bila tako, da su prve dvije godine studija bile gotovo identične po planu i programu studiju medicine, iza čega je uslijedila bifurkacija. Broj upisanih studenata bio je relativno malen, a prostorni uvjeti više nego skromni. Nastavu su vodila dva docenta i nekoliko voditelja vježbi. Broj Zavoda u kojima se je odvijala stomatološka nastava se je postepeno povećavao, a uporedo je jačao i akademski sastav.

Drugo razdoblje započinje 1962 godine, odvajanjem Fakulteta kao samostalne jedinice zagrebačkog Sveučilišta. Studenti stomatologije već od prve godine studija slušaju predavanja i obavljaju vježbe odvojeno od studenata medicine. Uvjeti za nastavu se postepeno poboljšavaju, prostor, oprema i nastavni sastav postepeno se također povećava i dobiva na kvaliteti. U ovoj fazi uočljiv je nagli uspon ustanove u svim njenim djelatnostima. Trajanje studija se stabilizira na pet godina. Počinje i prva specijalizacija u stomatologiji. U to vrijeme organiziran je i poseban oblik redovitog studija, kojemu je bila svrha da kroz trogodišnje školovanje dodatno osposobi

kadrove koji su završili više stomatološke škole. U tome je znatan udio fakulteta u unifikaciji stomatoloških profila. Ovaj studij ukinut je kada više nije bilo interesenata.

Treće razdoblje započinje 1971., kada je uslijedilo definitivno povezivanje sa bolnicom »Dr M. Stojanović«. Klinička nastava se na taj način koncentrirala na jednu lokaciju, katedre općemedicinskih predmeta se postupno orijentiraju za specifične potrebe stomatološkog studija. Na taj način, vlastitom kliničkom nastavnom bazom i uz svoj akademski sastav dolaze do izražaja nove kvalitete u provođenju studija te vrste. 1975. godine se Fakultet uključuje u realizaciju stomatološke nastave na novoosnovanom Odjelu za stomatologiju Medicinskog fakulteta u Rijeci. Vodeći stručnjaci zagrebačkog Stomatološkog fakulteta preuzimaju organizaciju i izvođenje nastave uz pomoć nekolicine suradnika sa riječkog Fakulteta.

Četvrto razdoblje u razvoju Fakulteta započinje 1982. godine kada se Fakultet povezuje sa udruženim radom zdravstva. Time se studenti približavaju sredini i problematici koju će susretati na svojim budućim radilištima.

Fakultet u ovom trenutku imade 26 profesora, 12 docenata, 52 asistenta i 4 predavača. Od toga je 47 s doktoratom znanosti a 33 ima znanstveni stupanj magistra znanosti.

Do sada je diplomiralo 2983 studenata na zagrebačkom i 129 studenata na Fakultetu u Rijeci.

Stomatološki Fakultet provodi niz postdiplomskih aktivnosti, a započeo je i provedbom kontinuirane edukacije za stomatologe iz primarne zaštite, zdravstvene tehničare i medicinske sestre.

Na Fakultetu se provodi specijalizacija iz pet stomatoloških disciplina. Do sada je specijalistički ispit položilo 292 kandidata, a 69 ih je na specijalizaciji.

Uz rad na znanstvenim projektima, istupe na domaćim i inozemnim Kongresima, akademski sastav sudjeluje i u izvođenju postdiplomskog studija za znanstveno usavršavanje iz stomatologije, koji je započeo 1976 godine i koji je do sada pohađalo 468 kandidata. Stupanj magistra znanosti stiglo je 75 kandidata, a stupanj doktora znanosti steklo je ukupno 63 kandidata.

Iz uže stomatološke tematike objavljeno je 1703 radova štampanih u domaćim i stranim časopisima.

Realiziraju se stipendije za znanstveno usavršavanje u inozemstvu. Ostvaruje se suradnja sa privrednim organizacijama, Fakultet imade znanstvenu suradnju sa više inozemnih Sveučilišta: Münchenom, Grazom, Rostockom, Trstom i Los Angelesom, a u toku je njeno proširenje na Beč, Mainz i Bolognu. Ujedno je suizdavač i glavni kreator znanstvenog i stručnog časopisa *Acta stomatologica croatica* koji realizira svoj 18. volumen i ostvaruje bogatu internacionalnu razmjenu. U okviru Stomatološkog fakulteta u Zagrebu odvija se aktivnost Stomatološke klinike bolničkog centra. Kompletan visokostručni kadar iz stomatološkog područja uključen je u zdravstvenu aktivnost, pa na taj način sudjeluje u provođenju primarne, sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite pučanstva. Osim navedenih aktivnosti predstavnici Fakulteta sudjeluju u svim zbivanjima bitnim za razvoj stomatološke službe u republici.

Literatura

- V. AMŠEL i V. LAPTER, Stomatološki fakultet 1948–1978, Mladost, Zagreb, 1978.
- N. ČERNOZUBOV, Osvrt na dosadašnji rad civilnog saniteta u NO-pokretu, Lij. Vjes., 101:11, 1979.
- I. ČUPAR, Stomatologija u svijetlu opće medicine, Lij. vjes., 61:328, 1939 1939.
- I. ČUPAR, Deset godina stomatološke klinike u Zagrebu, Folia stomatologica, 10:175, 1949.
- V. GAVRILOVIĆ, Uvod u stomatologiju, Medicinska knjiga Beograd, Zagreb, 1980.
- J. HRASTE i A. SURDUČKI, Desetljeće stomatološkog studija u Rijeci, Acta stom. croat., 18:1, 1984.
- Z. KAIĆ, 65 godina zadruge hrvatskih stomatologa, Acta stom. croat., 3:3, 1968.
- M. KRŠNIK, Razvoj službe za zdravstvenu zaštitu usta i zubi u SR Hrvatskoj od 1950–1965, Acta stom. croat., 1:1, 1966.
- V. LAPTER i D. WEBER, Prilog povijesti stomatologije Varaždina, Varaždinski zbornik, Varteks RO Tiskara, Varaždin, 1983.
- E. WEISS, Avitaminoze i njima slična oboljenja, Lij. vjes., 101:11, 1979.